

TEISMO ĮGALIOJIMAI KEISTI INKRIMINUOJAMOS VEIKOS KVALIFIKAVIMĄ: KONSTITUCIJOS REINTERPRETAVIMO PRIELAUDŲ PAIEŠKA

Mindaugas Girdauskas

Lietuvos teisės instituto
Baudžiamosios justicijos tyrimų skyriaus tyrėjas,
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo
Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko patarėjas
Gynėjų g. 6, LT-01109 Vilnius
Tel. (+370 5) 249 10 36
El. paštas: mindaugas.girdauskas@tf.vu.lt

Straipsnyje¹ tiriamos prielaidos kitaip aiškinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas dėl teismo įgaliojimų savo iniciatyva keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą, nei tai padaryta Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimu.

The article starts to explore prerequisites for reinterpretation of the Constitution of the Republic of Lithuania on question of powers of court to re-qualify sua sponte an act described in an indictment, departing from the ruling of the Constitutional Court adopted on 1999 February 5.

Įvadas

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas² 1999 m. vasario 5 d. nutarimu pripažino tuo metu galiojusiam Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintus teismo įgaliojimus savo iniciatyva keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą griežtesniu prieštaraujančius Lietuvos Respublikos Konstitucijos [1] 31 straipsnio 2 ir 6 daliai, 109 straipsnio 1 daliai, 118 straipsnio 1 daliai. Tokia išvada grįsta minėtų įgaliojimų nesuderinamumu su Konstitucijoje įtvir-

tintais rungimosi, proceso šalių lygybės, teisės žinoti kaltinimą, teisės į gynybą, teismo nešališkumo, teismo ir kitų proceso subjektų (prokuroro) funkcijų atskyrimo principais [46].

G. Goda pažymėjo, kad nutarimas argumentuotas daugiausiai bendro pobūdžio teiginiais [15, p. 39]. Atlikus išsamesnius tyrimus atskleista, kad minėti principai gali būti aiškinami ir kitaip – kaip suderinami su teismo įgaliojimais savo iniciatyva pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikaltimą³ [11, p. 186–206; 10]. Pavyzdžiui, rungimosi ir valdžių padalijimo principai, be kitų nuos-

¹ Šis straipsnis parengtas tęsiant Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedroje (dabar – Baudžiamosios justicijos tyrimų katedra) pradėtos rengti disertacijos tyrimus.

² Toliau vadinamas – ir Konstitucinis Teismas, jeigu nenurodyta kitaip.

³ Čia ir toliau vartojama sąvoka „nusikaltimas“ apima ir baudžiamąjį nusizengimą, jeigu nenurodyta kitaip.

tatų, draudžia teismui be prokuroro sutikimo (siūlymo) keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą, tačiau jie nebūtinai turi būti taikomi visa apimtimi, kartu su šiuo draudimu. Pirmenybė šiuo klausimu gali būti teikiama kitiems baudžiamojo proceso principams, pagrindiniu baudžiamojo proceso tikslu laikant siekį tinkamai įgyvendinti baudžiamąjį įstatymą [12, p. 102–116; 10, p. 144–163; 9]. Minėtas Konstitucinio Teismo nutarimas sudaro prielaidas materialiosios baudžiamosios teisės požiūriu nusikaltimą padariusį asmenį nepagrįstai švelniai nubausti arba išteisinti [10, p. 149–150].

Tačiau Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad jį saisto jo paties sukurti precedentai ir jo paties suformuota tuos precedentes pagrindžianti oficialioji konstitucinė doktrina. Nuo Konstitucinio Teismo precedentų gali būti nukrypstama ir nauji precedentai gali būti kuriami, tačiau tik tais atvejais, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama [38].

Vis dėlto nuo 2007 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse [3]⁴ yra įtvirtinti teismo įgaliojimai savo iniciatyva keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą griežtesniu⁵. Tai padaryta manant, kad atmesti argumentus dėl galimos tokios pataisos neatitikties Konstitucijai įmanoma ir dėl to, kad po 1999 m. vasario 5 d. nutarimo buvo pakeis-

⁴ Toliau vadinama – ir BPK, jeigu nenurodyta kitaip.

⁵ Šiuos 2002 m. BPK pakeitimus, priimtus 2007 m. birželio 28 d., parengė darbo grupė, kurioje dalyvavo vieni iš šio kodekso rengėjų G. Goda, P. Kuconis, taip pat šio straipsnio rengėjas ir kiti nariai, darbo grupės vadovas – tuometis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas J. Riepšas, taip pat dalyvavęs rengiant BPK [50].

tas Konstitucijos 118 straipsnis [13, p. 74, i. 8]. Šiame straipsnyje įtvirtinti prokurorų (prokuratūros) įgaliojimai, teisinė padėtis. Šiais klausimais Lietuvos teisės moksle rašė P. Kuconis, E. Šileikis, J. Prapiestis, A. Abramavičius, G. Švedas, R. Merkevičius, R. Ažubalytė, J. Žilys ir kiti [pvz., 18, p. 113–126; 29, p. 402–403; 23; 19, p. 251–300; 30; 24; 6; 34]. Tačiau apie su tuo susijusias prielaidas kitaip aiškinti Konstitucijos nuostatas dėl teismo įgaliojimų savo iniciatyva griežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą nepasisakyta. Apskritai apie Konstitucijos reinterpretavimą rašė E. Kūris, E. Jarašiūnas ir kiti [pvz., 21, p. 45–46; 20; 16; 25, p. 127–139] šiuo klausimu taip pat nepasisakė [13, p. 85]. Minėtų Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarime išdėstytų konstitucinių nuostatų reinterpretavimo klausimu G. Goda, abejodamas šiuo nutarimu, glaustai pažymėjo, kad Konstitucinio Teismo pripažinta „aktyvaus teismo“ (ypač 2006 m. sausio 16 d. nutarime) idėja turėtų skatinti šį teismą nuspręsti, kad baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva keisti kaltinimą sunkesniu. Tai galėtų būti grindžiama būtinybe sudaryti sąlygas teismams tinkamai įvykdyti teisingumą – priimti teisingus sprendimus [13, p. 73–78, 85, 86].

Šio straipsnio tikslas – išsamiau ištirti prielaidas kitaip aiškinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas dėl teismo įgaliojimų savo iniciatyva griežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą, nei tai padaryta Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimu.

Tyrimo objektas – teisės nuostatos, apibrėžiančios teismo įgaliojimus keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą teismo nagrinėjimo metu ir Konstitucijos

reinterpretavimo sąlygas. Straipsnyje šie įgaliojimai tiriami bendrojo konstitucinio baudžiamojo proceso kontekste.

Straipsnio tikslo siekiama pasitelkus lyginamąjį, sisteminės analizės metodus tiriant Lietuvos ir užsienio šalių konstitucinės, baudžiamojo proceso teisės norminius aktus, Konstitucinio Teismo jurisprudenciją ir teisės mokslo nuostatas. Tyrimo išvados turėtų pagelbėti sprendžiant dėl teismo įgaliojimų keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą griežtesniu suderinamumu su Konstitucija.

Konstitucijos nuostatų dėl prokuratūros įgaliojimų pakeitimai

Konstitucinis Teismas konstatavo, kad reinterpretuoti oficialias konstitucines doktrines nuostatas taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, yra (arba gali būti) būtina tais atvejais, kai yra padaromos Konstitucijos pataisos [41]. Įsigaliojus Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymui [2] Konstitucinis Teismas oficialią konstitucinę doktriną formuluoja remdamasis šiame įstatyme išdėstyta nauja Konstitucijos 118 straipsnio redakcija [43; 42].

Siekiant įvertinti Konstitucijos nuostatų dėl prokuratūros (prokurorų) įgaliojimų pakeitimo reikšmę sprendžiant teismo įgaliojimų savo iniciatyva keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą konstitucingumo reinterpretavimo klausimą, reikia aptarti prokuratūros konstitucinius įgaliojimus prieš ir po minėto Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo.

1992 m. priimtos Konstitucijos 118 straipsnyje buvo nustatyta, kad valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko, baudžiamąjį persekiojimą vykdo ir kvoto

tos organų veiklą kontroliuoja prokurorai (1 dalis), parengtinį tardymą atlieka tardytojai (2 dalis). Aiškindamas šį straipsnį Konstitucinis Teismas 1999 m. vasario 5 d. nutarime ir vėliau konstatavo, kad tik prokurorams priklauso šios funkcijos: baudžiamasis persekiojimas, valstybinis kaltinimas, kvotos organų veiklos kontrolė [46; 45]. Pakeitus šį straipsnį nuo 2003 m. balandžio 21 d. kvotos ir tardymo institutų neliko, minėtos 118 straipsnio dalys išdėstytos taip: ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras (1 dalis), prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus (2 dalis).

Iš pirmo žvilgsnio matyti, kad tekstine išraiška prokurorai neteko baudžiamojo persekiojimo funkcijos, tačiau įgijo įgaliojimus organizuoti ir vadovauti ikiteisminiam tyrimui. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros mokslininkų, dalyvaujant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjui, parengtame BPK projekte baudžiamasis persekiojimas buvo apibrėžtas ne tik kaip ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuroro veikla baudžiamojo proceso įstatymo įtvirtinta tvarka nustatant nusikalstamos veikos požymius ir asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, siekiant, kad jis būtų teisingai nuteistas, bet ir kaip tokia teismo, o įstatymų numatytais atvejais – ir privataus kaltintojo, veikla (projekto 17 straipsnis). Dėsninga, kad šiame projekte teismui buvo suteikti įgaliojimai ir savo iniciatyva keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą, taigi ir griežtesniu (projekto 238 straipsnis) [51]. Galima teigti, kad taip veikdamas teismas užtikrina, jog asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, būtų teisin-

gai nuteistas. Tai galėtų sudaryti pagrindą manyti, kad po Konstitucijos pakeitimo prokuroras neteko išimtinės baudžiamojo persekiojimo funkcijos, o teismo įgyvendinama teisingumo vykdymo funkcija (Konstitucijos 109 straipsnis) gali iš dalies apimti ir baudžiamojo persekiojimo funkciją, įgaliojimus savo iniciatyva pritaikyti sunkesnę nusikaltimą numatantį baudžiamąjį įstatymą.

Vis dėlto baudžiamojo persekiojimo sąvoka nėra vienareikšmė. Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarime ir kituose nutarimuose ši sąvoka, bent iš pirmo žvilgsnio, siejama su ikiteisiniu baudžiamojo proceso etapu⁶. Tokia siauresnė konstitucinė baudžiamojo persekiojimo samprata suderinama su tuo, kad pirminiame Konstitucijos 118 straipsnyje baudžiamasis persekiojimas pažodžiui įvardijamas tik kaip prokuroro funkcija, o Konstitucinis Teismas griežtai taikė teismo ir kitų proceso subjektų funkcijų atskyrimo principą. Minėtame nutarime Konstitu-

cinis Teismas konstatavo, kad sugretinus Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies ir 118 straipsnio 1 bei 2 dalių normas aiškiai matyti, kad teismo konstitucinė funkcija – teisingumo vykdymas yra kitokia nei parengtinis tyrimas, baudžiamasis persekiojimas ar kaltinimo palaikymas. Vykdydamas teisingumą, teismas nagrinėja baudžiamąją bylą, sprendžia, kaltas ar nekaltas teisiąsasis, skiria jam kriminalinę bausmę ar jį išteisina [46]. Tai sudaro pagrindą manyti, kad laikytasi nuostatos, jog teismas negali bent iš dalies vykdyti ir baudžiamojo persekiojimo funkcijos, visos funkcijos, kurios priskirtos prokurorui, negali nė iš dalies susipinti su teismo vykdoma funkcija.

Be to, Konstitucinis Teismas 1999 m. vasario 5 d. nutarime, vertindamas teismo įgaliojimus savo iniciatyva griežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą, konstatavo, kad galima daryti prielaidą, jog taip teismas vienu metu atlieka ne tik teisingumo, bet ir kaltinimo funkcijas. Taip pažeidžiamos Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies ir 118 straipsnio 1 dalies normos [46]. Tai iš pirmo žvilgsnio sudaro pagrindą manyti, kad tokių įgaliojimų prieštaravimas Konstitucijai sietas ne su prokuratūros įgaliojimais vykdyti baudžiamąjį persekiojimą, bet su įgaliojimais palaikyti valstybinį kaltinimą. Tai dera su minėta siauresne baudžiamojo persekiojimo samprata. Tokia samprata gali būti grindžiama ir aiškinimu, kad Konstitucijoje sąvokos „baudžiamasis persekiojimas“ ir „valstybinis kaltinimas“ turi skirtingą turinį, paskirtį: kadangi valstybinis kaltinimas palaikomas teisme, baudžiamojo persekiojimo sampratai lieka ikiteisminis baudžiamojo proceso etapas. Prokuroro įgaliojimai palaikyti valstybinį kaltini-

⁶ Pvz., 1999 m. vasario 5 d. nutarimo nuostatos: „Konstitucijos IX skirsnio „Teismas“ 118 straipsnio 1 ir 2 dalyse nustatyta, kad valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko, baudžiamąjį persekiojimą vykdo ir kvotos organų veiklą kontroliuoja prokurorai, o parengtinį tardymą atlieka tardytojai. Konstitucijoje prokurorai traktuojami kaip teisminės valdžios dalis, vykstanti specifines funkcijas. Taigi prokuroras yra pareigūnas, vadovaujantis ikiteisiniui tyrimui, atsakantis už tai, kad asmuo pagrįstai būtų traukiamas atsakomybėn“; „Prokuroras gali dalyvauti baudžiamojoje byloje nuo pat jos pradžios. Jis turi plačius įgaliojimus baudžiamosios bylos iškelimo, parengtinio tyrimo stadijose. Įstatymų nustatyta tvarka jis pradeda baudžiamąjį persekiojimą, tirdamas nusikaltimą vykdo persekiojimo veiksmus.“; „<...> teismas įpareigoja pateikti naujus įrodymus ne bylą teismui perdavusį prokurorą, o tiesiogiai tardytoją ar kvotos organą. Toks teismo reikalavimas, paaiškėjus, kad parengtinis tyrimas iš esmės nepilnas, rodo, jog teismas tam tikra prasme ėmėsi prokuroro, atsakingo už parengtinį bylos tyrimą, funkcijų. Tai leidžia manyti, kad teismo veiksmuose atsiranda teisingumo vykdymui nebūdingi baudžiamojo persekiojimo elementai.“ [46].

mą tekstine išraiška išliko Konstitucijos 118 straipsnyje ir po aptariamo pakeitimo. Todėl gali sudaryti pagrindą manyti, kad nuorodos į prokuroro vykdomą baudžiamąjį persekiojimą funkcijos išbraukimas nesudaro prielaidos reinterpretuoti teismo įgaliojimų savo iniciatyva griežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą suderinamumo su Konstitucija.

Kita vertus, minėta plačiaja prasme prokuroro atliekamas baudžiamasis persekiojimas apima ir valstybinio kaltinimo palaikymą, taigi nebūtinai sietinas tik su ikiteisminiu baudžiamojo proceso etapu. Remiantis sisteminiu aiškinimu, Konstitucijoje vartojamos skirtingos sąvokos pagal turinį nebūtinai turi būti griežtai atskiriamos. Konstitucinio Teismo doktrina rodo, kad tokios skirtingos sąvokos gali net visiškai sutapti. Antai išaiškintina, kad Konstitucijos 74 straipsnyje vartojamos sąvokos „priesaikos sulaužymas“ kartu yra ir šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, o šiurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas [44; 39]. Taigi nuorodos į tai, kad prokuroras vykdo baudžiamąjį persekiojimą, išbraukimas galėtų būti reikšmingas aptariamam reinterpretavimui.

Tačiau minėta, kad Konstitucinis Teismas 1999 m. vasario 5 d. nutarime griežtai taikė teismo ir prokuroro funkcijų atskyrimo principą. Tokiu būdu teismo vykdoma teisingumo funkcija nėra iš dalies negali susipinti su prokuroro atliekama valstybinio kaltinimo funkcija. Laikantis tokio aiškinimo po Konstitucijos pakeitimo 118 straipsnyje išlikusi nuoroda į prokuroro palaikomą valstybinį kaltinimą sudaro kliūtį teismo įgaliojimus savo iniciatyva keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą griežtesniu aiškinti kaip suderinamus

su Konstitucijos nuostatomis, ją reinterpretuoti šiuo klausimu.

Vis dėlto minėta, kad valdžių padalijimo principas ir teismo bei prokuroro funkcijų atskyrimo principas gali būti taikomi ne taip griežtai [9]. Tokiu atveju ir po Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo išlikę prokuroro įgaliojimai palaikyti valstybinį kaltinimą galėtų būti nelaikomi kliūtimi teismui teisingai pritaikant baudžiamąjį įstatymą, net ir sunkesni, nei tas, kurio taikymas palaikomas prokuroro. Valstybinio kaltinimo palaikymas šiuo atveju galėtų būti suprantamas tik kaip prokuroro atliekamas kaltinamojo kaltumo padarius nusikaltimą įrodinėjimas reiškiant ir nuomonę dėl taikytino baudžiamojo įstatymo, bet nevaržantis teismo įgaliojimų ir minėtu būdu įgyvendinti teisingumą. Taigi aptariamoms reinterpretacijos klausimas kartu priklauso nuo teismo bei prokuroro funkcijų atskyrimo principo taikymo griežtumo laipsnio.

Prokuratūros teisinės padėties reikšmė prokuratūros įgaliojimams

Iš Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimo galima suprasti, kad valdžių padalijimo principas nėra taikomas prokuratūrai, nes Lietuvos Respublikos prokuratūra nėra valstybės valdžią įgyvendinanti institucija, nurodyta Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje [43]. Tačiau net ir pagal tokią sampratą šis principas yra reikšmingas sprendžiant apie teismo ir prokuroro funkcijų atskyrimo griežtumą. Konstitucinis Teismas, aiškindamas konstitucinį valdžių padalijimo principą, ne kartą konstatavo, kad kiekviena valdžios institucija turi jos paskirtą atitinkančią kompetenciją, kurios konkretus turinys priklauso nuo to, kokiai valstybės valdžiai ši institucija pri-

klauso, nuo jos vietos tarp kitų valstybės valdžios institucijų bei įgaliojimų santykio su kitų valstybės valdžios institucijų įgaliojimais. Tai sudaro pagrindą manyti, kad laikantis nuoseklumo, Konstitucijos vien-tisumo, teisinės valstybės principų ir prokuratūros funkcijos, jų konkretus turinys, santykis su teismo funkcijomis turi pri-klausyti nuo prokuratūros vietos kitų vals-tybės institucijų sistemoje. Pagal tai turėtų būti sprendžiamas ir teismo bei prokuro-ro funkcijų atskyrimo griežtumo laipsnio klausimas [9].

Siekiant geriau suvokti prokuratūros teisinės padėties reikšmę prokuratūros įga-liojimams, taip pat ir tam, ar teismui turi būti suteikiami įgaliojimai savo iniciatyva griežtinti inkriminuojamos veikos kvalifi-kavimą, reikia įvertinti ir tai, kaip šie klau-simai sprendžiami kitų valstybių teisinėse sistemose, lyginamojoje teisėtyroje.

Anglų-amerikiečių teisinei tradicijai, skirtingai nei kontinentinės Europos teisi-nei tradicijai, būdingas draudimas teismui savo iniciatyva griežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą [11]. Tokiam drau-dimui įtvirtinti reikšmingi įvairūs veiks-niai, pavyzdžiui, ir tai, koks baudžiamojo proceso tikslas laikomas svarbiausiu [10]. Šis draudimas glaudžiai siejamas ir su pro-kurorui suteikta diskrecija pasirinkti, kokį teisinį kaltinimą pateikti kaltinamajam. Dažniausiai inkriminuojamai veikai gali būti pritaikytas daugiau nei vienas bau-džiamojo įstatymo straipsnis, numatantys skirtingas bausmes. Pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV), pasi-rinkdamas inkriminuojamai veikai taiky-tinų straipsnių kiekį ir pobūdį, prokuroras dažnai reikšmingai nulemia kaltinamajam skirtinos bausmės dydį, jeigu šis teismo būtų pripažintas kaltu [37, p. 1239–1240].

Antai JAV Aukščiausiasis Teismas pripa-žino prokuroro galimybę rinktis 88 dolerių vertės suklastoto čekio panaudojimo atve-ju, ar pateikti kaltinimą tik pagal straipsnį, numatantį bausmę nuo 2 iki 10 metų lais-vės atėmimo, ar papildomai inkriminuoti įstatymą, numatantį atsakomybę už daug-kartinį nusikaltimą, už kurį numatomas įkalinimas iki gyvos galvos [48].

Švelnesnių nei galimi kaltinimų pa-rinkimas – tik viena iš diskrecinio bau-džiamojo persekiojimo rūšių. Prokuroro diskrecija gali pasireikšti ir teise taikant tikslingumo principą apskritai atsisakyti pradėti ar tęsti asmens baudžiamąjį perse-kiojimą, nepaisant pakankamos tikimybės, kad toks asmuo teismo būtų pripažintas kaltu. Kontinentinės Europos tradicijos valstybėms labiau būdingas tikslingumo principui priešingas privalomo baudžia-mojo persekiojimo principas, įpareigojan-tis, kai yra pakankamai įrodymų, traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Šis principas plačiąja prasme draudžia ir lais-vai rinktis taikytiną baudžiamąjį įstatymą, pastarasis turi būti taikomas visu griežtu-mu. Tikslingumo principas baudžiamojo proceso pradėjimo ir tęsimo atžvilgiu bū-dingas kai kurioms kontinentinės Europos valstybėms ir vis plačiau įsigali, o kitose plečiamos būdingo privalomo baudžia-mojo persekiojimo išimtys. Tačiau paprastai tikslingumo principas minėtu atžvilgiu taikomas sprendžiant dėl mažiau sunkių nusikaltimų tyrimo [37, p. 1236–1239; 6, p. 15–20, 28, 29; 14, p. 68–69; 26, p. 400; 33, p. 9–12; 36, p. 383–384].

Lyginamojoje teisėtyroje sutariama, kad itin didelė prokuroro diskrecija būdin-ga JAV [37, p. 1232–1242]. Šiai valstybei taip pat būdinga, kad beveik visų valstijų prokurorai, vadovaujantys teritorinėms

(apylinkės, miesto ir pan.) prokuratūroms, yra renkami. Dalyje valstijų tokie prokurorai gali būti rinkėjų atšaukti anksčiau kadencijos pabaigos teisės aktuose neapibrėžtais pagrindais ar dėl nekompetencijos, taigi iš esmės – nepasitikėjimo pagrindu. Kiti vadovaujantys prokurorai valstijose skiriami ir eina pareigas institucijų, kurios tiesiogiai renkamos ir atsakingos rinkėjams, valia. Vadovaujantys prokurorai priima į darbą žemesnius prokurorus, vadinamus padedančiais prokurorais. Pastarieji nėra valstybės pareigūnai (tarnautojai) ir paprastai gali būti atleisti vadovaujančio prokuroro nuožiūra. Federaliniai prokurorai yra skiriami tiesiogiai renkamo prezidento Senato patarimu ir pritarimu ketveriems metams. Tačiau gali būti atleidžiami pirma laiko laisva prezidento nuožiūra (išskyrus nepriklausomas prokuroras). Šiems prokurorams padedančius prokurorus skiria ir laisva nuožiūra atleidžia federalinis generalinis prokuroras [26, p. 400–401; 27; 8, p. 1268; 9].

Taigi vadovaujantys prokurorai yra atsakingi politiškai, veikia politinio pasitikėjimo pagrindu. Laikoma, kad toks sutapimas nėra atsitiktinis, bet sudaro prielaidas pateisinti plačią prokurorų diskreciją [26, p. 400–401; 36, p. 389; 33, p. 2, 4]. Kadangi vadovaujantiems prokurorams padedantys prokurorai veikia vadovaujančių prokurorų pasitikėjimo pagrindu, tuo gali būti pateisinama ir šių prokurorų padėjėjų diskrecija.

Prokuroro diskrecijos, kaip ir tikslingumo principo, būtinumas pateisinamas dėl pernelyg didelės įstatyminės veikų kriminalizacijos, ribotų baudžiamojo persekiojimo išteklių, būtinybės atsižvelgti į kiekvienos bylos aplinkybes. Į tokių bylos aplinkybių visumą atsižvelgiama ir ski-

riant bausmę, todėl laikomasi nuostatos, kad į ją tinkama atsižvelgti jau priimant sprendimą dėl kaltinimo, nes taip sudaromos prielaidos išvengti baudžiamojo proceso asmeniui sukeliamų padarinių. Diskrecijos įgyvendinimas taikant tikslingumo principą su atitinkamų sąlygų iškėlimu taip pat sudaro prielaidas geriau užtikrinti nukentėjusiojo interesus, paskatinti kaltinamuosius prisiimti atsakomybę, padėti patraukti atsakomybėn kitus nusikaltimus padariusius asmenis. Švelnesnio nei galimas baudžiamojo įstatymo taikymas ir diskrecinis dalies kaltinimų panaikinimas sudaro prielaidas derybomis dėl kaltinimo pripažinimo išvengti teismo baudžiamojo proceso. Prokuroro diskrecija sudaro galimybes ir šio pareigūno sprendimu tiesiog netaikyti galimo griežtesnio baudžiamojo įstatymo, nes pagal tokį įstatymą paskirta bausmė, atsižvelgiant į padarytos veikos faktines aplinkybes ir kaltinamojo asmenybę, prokuroro nuomone, būtų pernelyg griežta, ar apskritai atsisakyti taikyti įstatymą, numatantį itin griežtą – mirties – bausmę [6, p. 17, 20, 23–24; 22, § 13.1(e), 13.2(a); 8, p. 1252–1253; 36, p. 383–384; 48].

JAV Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad sprendimą dėl baudžiamojo proceso pradėjimo priima visuomenei atsakingas prokuroras, įvertinęs biudžeto lėšas ir etišką teisingumo siekį. Griežtos baudžiamosios teisės sistemos taisyklės taip pat sušvelninamos atsakingai taikant prokuroro diskreciją [47]. Prokuroras, turėdamas pagrindą manyti, kad asmuo padarė nusikaltimą, paprastai turi diskreciją nuspręsti, ar vykdyti baudžiamąjį persekiojimą ir kokį kaltinimą pateikti. Toks sąmoningas pasirinkimas dėl įstatymo įgyvendinimo laikomas konstituciniu pažeidi-

mu – dėl kurio galima teisminė gynyba – tik tuomet, kai pagrįstas nepateisinamomis aplinkybėmis, pavyzdžiui, asmens rase ar religija [48]. Tokie atvejai labai reti ar sunkiai įrodomi [22, § 13.4, 13.7(b); 33, p. 5], tačiau yra duomenų, kad tokie pažeidimai pasitaiko, pavyzdžiui, inkriminuojant švelnesnius nei galimi baudžiamuosius įstatymus priklausomai nuo lyties ar rasės tam tikrų nusikaltimų atveju [28].

Kadangi vadovaujantys prokurorai yra politiškai atsakingi, yra linkę minėtą plačią diskreciją įgyvendinti atsižvelgdami į visuomenės (rinkėjų) ar juos paskyrusios valdžios požiūrį dėl baudžiamųjų įstatymų įgyvendinimo apimties, priklausomai nuo pagal šį požiūrį reikšmingų veikos, kaltinamojo asmenybės požymių ar kitų aplinkybių, ir turi galimybes teikti padedantiems prokurorams atitinkamus nurodymus. Prokuroro diskrecijos įgyvendinimas priklauso ir nuo prokuroro asmeninių pažiūrų. Tačiau visa tai sudaro prielaidas, kad baudžiamąjį persekiojimo politiką smarkiai skiriasi skirtingų teritorinių vienetų toje pačioje valstyje ar federalinėje jurisdikcijoje. Tai lemia, kad nevienodas panašių atvejų teisinis įvertinimas yra neišvengiamas [33, p. 2, 4, 7, 12, 15, 27, 28].

Kontinentinės Europos teisinės tradicijos valstybėms būdingesniu privalomo baudžiamąjį persekiojimo (legalumo) principu siekiama užtikrinti asmenų lygybę prieš įstatymą principo įgyvendinimą. Laikoma, kad teisinėje valstybėje asmenys, esantys panašioje padėtyje, turi būti vertinami panašiai. Pagal šį principą prokurorai neturi diskrecijos spręsti, ar vykdyti baudžiamąjį persekiojimą ir kokius pateikti kaltinimus. Baudžiamuoju procesu siekiama nustatyti, ar asmuo padarė nusikaltimą, ir jeigu taip, pritaikyti jam tokią

pat sankciją kaip kitiems pritaikoma tokiu atveju. Neteisiniai, politiniai veiksniai – visuomenės ar politikų požiūris – nelaikomi reikšmingais sprendžiant šį klausimą [6, p. 15–16; 33, p. 4, 8–10]. Privalomo baudžiamąjį persekiojimo principas Europoje istoriškai buvo būtent paskirtas išvengti politiškai motyvuoto politinių priešininkų persekiojimo ar atsisakymo persekioti valdžios nusikaltimus, nes prieš tai prokuratūra laikyta tarnaujančia valdžiai, kuri buvo nedemokratinė [36, p. 383].

Privalomo baudžiamąjį persekiojimo principas teisiškai vyrauja, pavyzdžiui, Austrijoje, Vokietijoje, Italijoje, Ispanijoje, Graikijoje, Portugalijoje, Švedijoje, Suomijoje, Vengrijoje, Lenkijoje, Estijoje. Vis dėlto, kaip minėta, dalyje valstybių teisiškai vyrauja tikslingumo principas, pavyzdžiui, Belgijoje, Prancūzijoje, Nyderlanduose, Liuksemburge, Danijoje [6, p. 15; 32, p. 10; 36, p. 383–384; 33, p. 9–12]. Taigi kyla klausimas, ar privalomo baudžiamąjį persekiojimo principo taikymas kaip nors susijęs su prokuratūros teisine padėtimi?

JAV, kuriose itin plačiai taikoma prokuroro diskrecija, taigi ir tikslingumo principas, prokurorai priskiriami vykdomajai valdžiai [9; 33, p. 15]. Tačiau kontinentinėje Europoje taip pat yra valstybių, kurioms taikoma tokia klasifikacija. Antai tokioms priskiriamos Austrija, Vokietija, Prancūzija, Švedija, Danija, Suomija, Čekija, Estija, tačiau kartu nurodomos dar dvi prokuratūros rūšys: prokurorai kaip teisminės valdžios dalis (pavyzdžiui, Italija) ir prokuratūra kaip savarankiška institucija (pavyzdžiui, Lenkija, Vengrija) [19, p. 259]. Pirmiau išdėstytos klasifikacijos sudaro pagrindą manyti, kad kontinentinėje Europoje tose valstybėse, kuriose pro-

kuratūra priskiriama vykdomajai valdžiai, gali vyrauti arba privalomo baudžiamojo persekiojimo, arba tikslingumo principas. Tačiau valstybėms, kuriose prokuratūra priskiriama teisminei ar savarankiškai valdžiai, būdinga, kad vyrauja tik privalomo baudžiamojo persekiojimo principas. Tai gana dėsninga valdžių padalijimo principo požiūriu.

Tačiau E. Kūris pažymėjo, kad minėta prokuratūrų tipologija labai supaprastinta, nes įvairiose šalyse yra savų ypatumų. Europos Sąjungos valstybėse narėse labiausiai paplitęs prokuratūros priskyrimas vykdomajai valdžiai, bet čia taip pat pabrėžiamas prokurorų nepriklausomumas, o šalyse, kuriose taikomi kiti minėti prokuratūros modeliai, taip pat esama jų sąsajų, ir gana reikšmingų, su vykdomąja valdžia [19, p. 259–260]. Išsamiau nagrinėjant prokuroro diskrecijos ir prokuratūros (prokuroro) teisinės padėties sąsajas, iš minėto JAV pavyzdžio ir jo įvertinimų matyti, kad šiuo klausimu gali būti reikšminga vadovaujančio prokuroro politinė priklausomybė ir žemesnių prokurorų priklausomybė nuo aukštesnių. Ši priklausomybė yra didžiausia, kai vadovaujantį prokurorą rinkėjai ne tik renka ar politinė valdžia skiria ribotam laikui (kelerių metų laikotarpiui), bet ir turi teisę atleisti tokį prokurorą iš pareigų pirma laiko savo nuožiūra, nepasitikėjimo pagrindu, o šis prokuroras turi teisę atleisti žemesnius prokurorus savo nuožiūra. Atsižvelgiant į šiuos požymius tikslingumo principo įgyvendinimo kontekste, matyti, kad Europos Sąjungos valstybėse narėse yra atvejų, kai politiškai atsakinga vykdomoji valdžia (teisingumo ministras) turi diskrecijos požiūriu reikšmingą įtaką prokuratūrai – teikti bendro pobūdžio nurodymus ir nurodymus dėl tam tikrų atvejų,

kada neturi būti traukiama baudžiamojon atsakomybėn (pavyzdžiui, Nyderlandai, Danija, tik dėl atskirų atvejų – Austrija). Taip pat galima išskirti atvejus, kai prokuratūra, nors ir neteikiant formaliai privalomų nurodymų dėl netraukimo atsakomybėn ar kaltinimų švelninimo, faktiškai gali būti reikšmingai įtakojama apskritai tam tikrose ar net atskirose bylose nepradėti, nutraukti baudžiamąjį persekiojimą ar švelninti kaltinimus – kai generalinis prokuroras gali būti atleistas politinio nepasitikėjimo pagrindu (pavyzdžiui, Ispanija, Čekija, Slovėnija). Nemažai valstybių, kuriose ir politinė valdžia neturi teisės duoti minėtų nurodymų, ir nei generalinis prokuroras, nei kiti prokurorai negali būti atleidžiami vien nepasitikėjimo pagrindu (pavyzdžiui, Italija, Graikija, Slovakija) arba generalinis prokuroras gali būti atleidžiamas panašiu pagrindu tik politinių valdžių itin tvirtu sutarimu (pavyzdžiui, Lenkijoje – nepritarus metinei prokuratūros veiklos ataskaitai ministro pirmininko siūlymu parlamento 2/3 balsų dauguma, dalyvaujant bent pusei narių). Vis dėlto tokių valstybių, kuriose būtų visi minėti prokurorų priklausomybės požymiai, būdingi JAV, kontinentinės Europos teisinės tradicijos šalyse (ES narėse) nėra [32; 31; 35; 17]. Tai sudaro pagrindą manyti, kad retesnį (siauresnį) tikslingumo principo ir tuo pačiu retesnį (siauresnį) prokuroro diskrecijos taikymą, mažesnes teises daryti įtaką proceso baigčiai, taip pat ir teisme, šiose valstybėse lemia didesnė prokurorų nepriklausomybė nuo politinės valdžios. Antai Italijos Konstitucijoje (107, 108, 112 straipsniai) įtvirtinta prokuroro pareiga vykdyti baudžiamąjį persekiojimą ir nepriklausomumas, prilygstantis teisėjų [4]. Šios valstybės Konstitucinis Teismas

pažymėjo, kad privalomo baudžiamojo persekiojimo principas reikalauja prokurorų nepriklausomumo. Dėl to, kad esant pakankamai įrodymų prokuroras neturi diskrecijos atsisakyti vykdyti baudžiamąjį persekiojimą, prokurorui turi būti užtikrinta laisvė vadovautis įstatymu be išorinio politikos veikėjų kišimosi. Kadangi baudžiamoji politika yra reguliuojama išimtinai tik įstatymu, būtų nelogiška, kad prokuratūrai nurodinėtų politinės institucijos [7, p. 254].

Taigi kontinentinės Europos valstybių teisiųjų sistemų palyginimas tarpusavy ir su JAV teisine sistema patvirtina, kad kuo didesnis prokurorų nepriklausomumas, tuo mažesnė pateisinama jų diskrecija⁷. Tad kuo didesnis prokuroro nepriklausomumas, tuo mažiau prielaidų pateisinti ir draudimą teismui savo iniciatyva keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą. Itin reikšmingu skirtumu laikytina tai, ar generalinis prokuroras gali būti politinės valdžios ar rinkėjų atleidžiamas prieš pasibaigiant įgaliojimų laikui nepasitikėjimo pagrindu, nes tai normatyviniu lygmeniu rodo ypač stiprią politinę prokuroro veiklos kontrolę. Tokio atleidimo galimybės reikšmę taip pat pripažįsta žymus baudžiamosios teisės ir proceso lyginamosios teisėtyros mokslininkas T. Weigend (Kelno universitetas). Jis, atsižvelgdamas į besiplečiantį tikslingumo principo (diskrecinio baudžiamojo persekiojimo) taikymą, siūlo siekiant pasinaudoti generalinio prokuroro diskrecijos ir nepriklausomumo pranašumais, ieškoti jų pusiausvyros, kad prokuroras nepavirstų nei nekontroliuojama

⁷ Tiesa, tai nebūtinai reiškia, kad kuo didesnis prokurorų politinė kontrolė, tuo labiau prokuroro galių privalo būti varžomas teismas. Tai tik tokios teisinės sistemos sąrangos pateisinimo galimybė.

patranka, nei daugumą turinčios partijos tarnu, nustatant, kad generalinis prokuroras, atsakingas ir už prokuratūros bendrą politiką, ir už savo bei pavaldinių sprendimus bylose, gali būti atleidžiamas pirma laiko parlamento kvalifikuota balsų dauguma (pavyzdžiui, 2/3 balsų), taip paliekant tokią priemonę galima, bet taikoma tik dėl šiurkščių nusižengimų [36, p. 390–391].

Vertinant tikslingumo principo plitimą atkreiptinas dėmesys į dar vieną žemyninės Europos ypatumą. Viena iš prokurorų diskrecijos kontrolės formų – teisminė [6, p. 51, 60, 61]. Tačiau paprastai prokuroro diskrecija reiškia subjektinę teisę, kurią prokuroras gali įgyvendinti savo nuožiūra [40]. Kai kuriose kontinentinės Europos valstybėse prokuroro sprendimui taikant tikslingumo principą atsisakyti ar nutraukti ikiteisminį tyrimą nėra reikalingas teismo sutikimas. Tokiais atvejais prokuroras aiškiau gali būti laikomas įgyvendinančiu diskreciją. Tačiau minėtas sutikimas (patvirtinimas) labiau paplitęs šalyse, kuriose tradicinis – privalomo baudžiamojo persekiojimo principas, pavyzdžiui, Vokietijoje [6, p. 61]. Taigi šiose šalyse panašiais atvejais tikslingumo principo taikymo plėtimas nėra visiškai lygus prokuroro diskrecijos plėtimui. Tikslingumo principas gali būti iš esmės įgyvendintas ir be prokuroro diskrecijos įprastine prasme – atliekant tai tik teismo (teisėjo) sutikimu. Antai Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija dėl baudžiamojo proceso supaprastinimo, skatinanti šiuo tikslu (prokuroro) diskreciją baudžiamąjį persekiojimą kaip alternatyvą valstybėms, kuriose vyrauja privalomo baudžiamojo persekiojimo principas, siūlo siekti to paties tikslo nutraukiant procesą teisėjų sprendimais (I(b)(ii) punktas) [49, p. 63–65]. Tačiau teismai JAV nėra

linę varžyti prokuroro diskrecijos, nes šie yra politiškai atsakingi vykdomosios valdžios pareigūnai. Tai pagrindžia valdžių padalijimo principu. Vertinant pagal galiojančią teisę paprastai tik rinkėjai ar prokurorus paskyrusi valdžia gali kontroliuoti šios diskrecijos įgyvendinimą [33, p. 7, 15]. Šis principas apskritai, palyginti su kitomis valstybėmis, JAV taikomas griežčiausiai [9]. Tai sudaro pagrindą manyti, kad griežto valdžių padalijimo įgyvendinimą JAV baudžiamojoje teisinėje sistemoje lemia būtent tai, kad prokurorai konstituciniu požiūriu yra itin politiškai priklausomi.

Kita vertus, prokurorų politinė kontrolė ne tik sudaro prielaidas lanksčiai mažesnėmis procesinėmis sąnaudomis įgyvendinti baudžiamuosius įstatymus, bet ir greta teisinės atsakomybės teikia papildomų prielaidų užtikrinti, kad prokuratūra (prokurorai) tinkamai atliks savo pareigas, nebus aplaidi ir juo labiau – nepiktnaudžiaus, pavyzdžiui, dėl neteisėtos įtakos pateikiant švelnesnius nei galimi kaltinimus. Todėl tai dar viena priežastis, kodėl, didėjant prokuratūros (prokuroro) nepriklausomumui, mažiau prielaidų pateisinti draudimą vykdyti teisminę prokuroro veiklos kontrolę, taigi ir drausti teismui pakeisti prokuroro kaltinime netinkamai pritaikytą baudžiamąjį įstatymą tinkamu. Mat teismui (teisėjui), įgyvendinančiam teisminę valdžią, palyginti su kitomis institucijomis, įskaitant prokuratūrą (prokurorą), visų pirma būdingas nepriklausomumas, be to, veikimas laikantis procesinių taisyklių, užtikrinančių asmens teises ir teisingo sprendimo priėmimą [19, p. 27–46; 24, p. 486, 487, 509]. Lyginamoju požiūriu matyti, kad prokurorai taip pat gali būti laikomi nepriklausomi, tik jų

nepriklausomumas paprastai vis tiek yra mažesnis nei teisėjų, o pastarųjų – didesnis [32; 31]. Visa tai didina tikimybę, kad teismo sprendimas dėl taikytino baudžiamojo įstatymo, jeigu būtų priimtas laikantis minėtų procesinių taisyklių, būtų teisingesnis nei prokuroro priimtas sprendimas. Todėl pirmiau santykyje su prokuroro diskrecija aptarti lyginamieji pavyzdžiai ir šiuo atžvilgiu patvirtina prokuroro nepriklausomumo ir nepateisinamumo varžyti teismo įgaliojimus savo iniciatyva apibrėžti bylos nagrinėjimo ribas ryšį. Be to, akivaizdu, kad teismų sistemoje, įvertinus ir aukščiausius teismus, palyginti su kitomis valstybės institucijomis, paprastai sutelkiama ir aukščiausia profesinė teisinė kvalifikacija. Todėl nepriklausomo prokuroro atveju visa tai sudaro papildomas prielaidas pateisinti suteiktą įgaliojimų teismui, prireikus teisingumui įgyvendinti, savo iniciatyva pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikaltimą. Teisingumo, susieto su kitais tikslais, gali būti pateisinamai siekiama be tokių įgaliojimų, kitaip, suteikiant prokurorui diskreciją (pasirinkti ir inkriminuojamos veikos kvalifikavimą), kai prokuroro diskrecija gali būti reikšmingai politiškai kontroliuojama. Taigi sprendžiant teismo įgaliojimų savo iniciatyva keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą konstitucingumo reinterpretavimo klausimą reikia įvertinti, ar ir kaip pasikeitė Konstitucijos nuostatos dėl prokuratūros teisinės padėties.

Tiesa, minėta, kad prokuratūrai priskirta valstybinio kaltinimo funkcija tekstine išraiška nesikeitė. Tačiau Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad oficialias konstitucines doktrines nuostatas reinterpretuoti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, gali būti būtina

ir tada, kai yra padaroma tokia Konstitucijos pataisa (pakeičiama arba panaikinama tam tikra Konstitucijos nuostata arba Konstitucijoje įtvirtinama nauja nuostata), kuria yra iš esmės pakoreguojamas visuotinio konstitucinio teisinio reguliavimo turinys, nors būtent ta Konstitucijos nuostata, kurios pagrindu (t. y. kurią aiškinant) tam tikru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu buvo suformuota ankstesnė oficiali konstitucinė doktrina, formaliai ir nėra pakeičiama [41].

Išvados

Tai, kas pirmiau išdėstyta, leidžia daryti tokias išvadas:

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų prokuratūros (prokurorų) įgaliojimų tekstinės išraiškos pakeitimas (2003 metais) gali būti reikšmingas, bet savaime nesudaro pakankamos prielaidos, atsižvelgiant į Konstitucijos 109 straipsnį, keisti Konstitucijos aiškinimą dėl teismo įgaliojimų savo iniciatyva griežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą.

Prokuratūros įgaliojimai, jų ir teismo įgaliojimų santykis turi būti aiškinami atsižvelgiant į prokuratūros teisinę padėtį, vietą valstybės institucijų sistemoje. Atlikus sisteminį lyginamąjį tyrimą, matyti, kad draudimas teismui griežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą, būdingas anglų-amerikiečių teisei tradicijai, gali būti laikomas šiai tradicijai taip pat būdingos prokuroro diskrecijos dalimi. Tokia diskrecija plačiausiai taikoma JAV, kuriai

taip pat būdinga, kad vadovaujantys prokurorai yra politiškai, pasitikėjimo santykiais atsakingi juos išrinkusiems rinkėjams arba paskyrusiai politinei valdžiai, o žemesni prokurorai – aukštesniems. Demokratinė-politinė kontrolė ne tik užtikrina, kad baudžiamieji įstatymai bus įgyvendinti lanksčiai, atsižvelgiant į demokratiškai ar per įgaliotinius išreikštą valią, bet ir tai, kad prokuratūra (prokurorai) tinkamai atliks savo pareigas ir nepiktnaudžiaus. Tai reikšmingas veiksnys, pateisinantis griežtą valdžių padalijimo principo taikymą JAV teisinėje sistemoje.

Kontinentinės Europos valstybių teisinių sistemų pavyzdžiai patvirtina nuostatą, kad kuo didesnis prokurorų nepriklausomumas nuo politinės valdžios, tuo mažesnė pateisinama jų diskrecija ir mažiau prielaidų pateisinti draudimą teismui kontroliuoti bylos nagrinėjimo ribas, savo iniciatyva keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą, taip pat griežtesniu. Reikšmingas skirtumas tas, ar generalinis prokuroras gali būti politinės valdžios ar rinkėjų atleidžiamas prieš baigiantis įgaliojimų laikui nepasitikėjimo pagrindu, nes tai teisiniu lygmeniu rodo itin stiprią politinę prokuroro veiklos kontrolę ir mažą jo nepriklausomumą. Todėl, tiriant prielaidas kitaip aiškinti Konstitucijos nuostatas dėl teismo įgaliojimų savo iniciatyva keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą, nei tai padaryta Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimu, atkreiptinas dėmesys į Konstitucijoje įtvirtintą prokuratūros (prokurorų) teisinę padėtį.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume). *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014, su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 32-1316.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 37-1341, su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.
4. The Constitution of the Italian Republic [interaktyvus. Žiūrėta 2013-11-07]. Prieiga per internetą: <http://en.camera.it/application/xmanager/projects/camera_eng/file/costituzione-aggiornata_EN_10_10_12.pdf>
5. The United States Code (U.S.C.) [interaktyvus. Žiūrėta 2013-11-07]. Prieiga per internetą: <<http://uscode.house.gov/>>

Specialioji literatūra

6. AŽUBALYTĖ, Rima. *Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
7. CAIANIELLO, Michele. The Italian public prosecutor: an inquisitorial figure in adversarial proceedings? In *The prosecutor in Transnational Perspective*. Ed. Erik Luna and Marianne L. Wade. New York: Oxford University Press, 2012, p. 250–267.
8. FAIRFAX, Roger A., Jr. Prosecutorial nullification. *Boston College Law Review*. 2011, vol. 52, p. 1243–1281.
9. GIRDAUSKAS, Mindaugas. *Ar teismo įgaliojimai sugriežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą atitinka valdžių padalijimo principą?* Priimta spausdinti.
10. GIRDAUSKAS, Mindaugas. Teismo galių keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą griežtesniu suderinamumas su konstituciniais baudžiamojo proceso tikslais ir principais. *Teisė*, 2013, t. 88, p. 144–163.
11. GIRDAUSKAS, Mindaugas. Teismo įgaliojimai keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą griežtesniu. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamo-*

jo proceso kodeksui – 10 metų. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2012, p. 186–206.

12. GIRDAUSKAS, Mindaugas. Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai. *Teisė*, 2004, t. 53, p. 102–116.
13. GODA, Gintaras. Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas. *Teisė*, 2011, t. 78, p. 68–92.
14. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. 2-oji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Registrų centras, 2011.
15. GODA, Gintaras. Baudžiamojo proceso raidos tendencijos Europoje. *Teisės problemos*, 1999, Nr. 3, p. 19–40.
16. JARAŠIŪNAS, Egidijus. Oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo problemos. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 1, p. 39–70.
17. KRAJEWSKI, Krzysztof. Prosecution and prosecutors in Poland: in quest of independence. *Crime and Justice*. 2012, vol. 41, p. 75–116.
18. KUČONIS, Pranas; ir NEKROŠIUS, Vytautas. *Teisės saugos institucijos*. Antrasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2001.
19. KŪRIS, Egidijus (sud. ir moksl. red.). *Lietuvos teisinės institucijos*: Vilniaus universiteto vadovėlis. Vilnius: Registrų centras, 2011.
20. KŪRIS, Egidijus. Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontraargumentai. *Jurisprudencija*, 2009, nr. 2, p. 131–149.
21. KŪRIS, Egidijus. Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Iš *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo konferencijos medžiaga. Neringa, 2001 m. birželio 11–12 d. Vilnius, 2002, p. 8–132.
22. LAFAVE, Wayne R; ISRAEL, Jerold H.; KING, Nancy J. *et al. Criminal Procedure*. 3d ed. St. Paul, Minn.: Thomson/West, 2007, updated November 2011, vol. 4.
23. *Lietuvos Respublikos prokuratūrai penkiolika metų*: 2005 m. balandžio 1 d. mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Generalinė prokuratūra, 2005.

24. MERKEVIČIUS, Remigijus; ir MEŠKA, Arūnas. Ikitiesminio tyrimo teisėjo konstitucinės kompetencijos ribos. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Liber Amicorum* prof. Jonui Prapiesčiui. Vyr. m. red. Gintaras Švedas. Vilnius: Vilniaus universiteto *Alumni* draugija, 2012, p. 482–516.
25. MESONIS G. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: Registrų centras, 2010.
26. MILLER, Marc L.; and WRIGHT, Ronald F. Reporting for duty: the universal prosecutorial accountability puzzle and an experimental transparency alternative. In *The prosecutor in Transnational Perspective*. Ed. Erik Luna and Marianne L. Wade. Oxford, New York: Oxford University Press, 2012, p. 392–408.
27. NATIONAL CONFERENCE OF STATE LEGISLATORS. Recall of local officials. February 28, 2011 [interaktyvus. Žiūrėta 2013-11-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.ncsl.org/research/elections-and-campaigns/recall-of-local-officials.aspx>>
28. O'NEILL SHERMER, Lauren; and JOHNSON, Brian D. Criminal Prosecutions: Examining Prosecutorial Discretion and Charge Reductions in U.S. Federal District Courts. *Justice Quarterly*. June 2010, vol. 27, no. 3, p. 394–430.
29. ŠILEIKIS, Egidijus. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
30. ŠVEDAS, Gintaras; ir MERKEVIČIUS, Remigijus. Lithuania. In *Toward a Prosecutor for the European Union: A Comparative Analysis*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2013, p. 405–448.
31. TAK, Peter J. P. (ed.). *Tasks and Powers of the Prosecution Services in the EU Member States*. Vol. II. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2005.
32. TAK, Peter J. P. (ed.). *Tasks and Powers of the Prosecution Services in the EU Member States*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2004.
33. TONRY, Michael. Prosecutors and politics in comparative perspective. *Crime and Justice*. 2012, vol. 41, p. 1–33.
34. ŽIEMELIS, Vidmantas. *Prokuratūros raida Lietuvoje: nuo ordinarinio iki konstitucinio instituto*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011
35. WADE, Marianne; CAVARLAY, Bruno Aubusson de; and ZILA, Josef. Tinker, Tailor, Policy-Maker The Wider Context of Prosecution Service Network. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 2008, vol. 14, iss. 2–3, p. 181–190.
36. WEIGEND, Thomas. A judge by another name? Comparative perspectives on the role of public prosecutors. In *The prosecutor in Transnational Perspective*. Ed. Erik Luna and Marianne L. Wade. Oxford, New York: Oxford University Press, 2012, p. 377–391.
37. WEIGEND, Thomas. Prosecution: comparative aspects. In *Encyclopedia of Crime & Justice*. 2nd ed. Joshua Dressler, ed. in chief. New York: Macmillan Reference USA, 2002, vol. 3, p. 1232–1242.

Teismų sprendimai

38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2012, nr. 105-5330.
39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nario Lino Karaliaus, kuriam pradėta apkaltos byla, ir Lietuvos Respublikos Seimo nario Aleksandro Sacharuko, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2010, nr. 128-6545.
40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 2 dalies, 168 straipsnio (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) 3 dalies, 182 straipsnio (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 4 dalies, 183 straipsnio (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) 5 dalies, 186 straipsnio (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) 4 dalies, 187 straipsnio (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 68-2514.
41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio

- 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 36-1292.
42. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų iširti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, nr. 7-254.
43. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo iširti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX-1868 „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados“ neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija)“. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 81-2903.
44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 124-5643.
45. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 55 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 15 straipsnio 2 bei 3 dalių ir 32 straipsnio 2 dalies 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2001, nr. 18-561.
46. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 15-402.
47. The Supreme Court of the United States. *Cheney v. U.S. Dist. Court for Dist. of Columbia*. 542 U.S. 367 (2004).
48. The Supreme Court of the United States. *Bordenkircher v. Hayes*. 434 U.S. 357 (1978)
- Kita medžiaga**
49. Rekomendacija Nr. (87) 18 dėl baudžiamosios justicijos sistemos supaprastinimo. Iš *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vertė Raimundas Jurka, Svetlana Melničenko ir Irma Randakevičienė. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 58–77.
50. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2007 m. vasario 7 d. sprendimas Nr. 1384 „Dėl darbo grupės Baudžiamojo proceso kodekso problemoms nagrinėti sudarymo“ [Interaktyvus. Žiūrėta 2013-09-8]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=291973&p_query=&p_tr2=2>
51. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas: projektas. *Teisės problemos*, 1999, nr. 3, p. 41–173.

POWERS OF TRIAL COURT TO RE-QUALIFY INCRIMINATED ACT: EXPLORATION OF PREREQUISITES FOR REINTERPRETATION OF THE CONSTITUTION

Mindaugas Girdauskas

S u m m a r y

The article starts to explore prerequisites for re-interpretation of the Constitution of the Republic of Lithuania on question of powers of court to re-qualify sua sponte act described in an indictment, departing from the Ruling of the Constitutional Court adopted on 1999 February 5.

The change of text of the Constitution of the Republic of Lithuania (made in 2003) which *expressis verbis* stipulates the powers of prosecutors (Paragraph 1 of Article 118) might be significant, but does not create sufficient prerequisites to change the interpretation on the constitutionality of the powers of the court to re-qualify sua sponte incriminated act under more severe criminal law and rule that such powers are compatible with the Constitution.

Prosecutor's powers and their relationship with the judicial powers must be interpreted in light of the prosecutor's legal status, place in the system of state's institutions. Systematic comparative study shows that the prohibition for the court to re-qualify sua sponte act described in an indictment under more severe criminal law typical Anglo-American legal tradition, can be considered in this tradition as well as the inherent part of the prosecutor's discretion. Such discretion is widely applicable in the United States, whose system is also characterized by the fact that senior prosecutors are politically responsible to electorate or political authority, and the lower the prosecutors similarly depend on the former. Democratic political control ensures not only that the criminal

law will be implemented in a flexible way, paying regard to the democratically expressed will, but also that Prosecutor's Office (prosecutors) perform their duties properly and not abuse their powers. This is a significant factor in justifying the strict separation of powers principle in the U.S. legal system.

Examples of legal systems of continental European countries confirm that the greater the independence of prosecutors from political power, the less justified is their discretion and at the same time fewer prerequisites to justify the prohibition of the court to control boundaries of trial, to limit its initiative to change the classification of the incriminated act, as well to more stringent one. Significant difference to be considered is whether the Prosecutor General can be dismissed by political authority or electorate before the end of the term of office on ground of no confidence, since on the legal level, it shows the very strong political control of the prosecutor and his little independence. Therefore, investigation of prerequisites to reinterpret the provisions of the Constitution on the powers of the court to re-qualify sua sponte the incriminated act under more severe criminal law attention is to be drawn to the status of the prosecutor's office (prosecutors) established in the Constitution.

The aforementioned conclusions of the article are drawn from comparative systematic analysis of Lithuanian and foreign constitutional and criminal procedure legislation, jurisprudence of the Constitutional Court and legal doctrine.

Įteikta 2013 m. lapkričio 12 d.

Priimta publikuoti 2013 m. lapkričio 29 d.